HUMANIST

elijkse uitgave van het Humanistisch Verbond 37e jaargang nr. 5, 5-3-1982

GAF U AL UW MENING OVER HOE HET ANDERS, BETER KAN MET HET HV?

Foto: Aart Fastenau

De meest essentiële vorm van emancipatie is zelfbevrijding (zie middenpagina's)

OVERLEG HV MET KERKEN STAGNEERT

KOMEN DE KERKEN MEER ONDER FUNDAMENTALISTISCHE INVLOED?

Het HV heeft enige maanden geleden verzocht om een gesprek met het interkerkelijk overleg in overheidszaken. Dit CIO is een officieel overlegorgaan van de kerken dat zich bezighoudt met de verhouding tussen kerk en staat. Het HV heeft om dit gesprek verzocht omdat er veel zaken zijn die zowel het CIO als het HV raken. Dat betreft bijvoorbeeld de subsidie-verdeelsleutel voor geestelijke verzorging in het leger, de gevangenissen, ziekenhuizen en bejaardenhuizen, de financiering van humanistisch vormingsonderwijs en godsdienstonderwijs in de openbare scholen, de verdeling van levensbeschouwelijke zendtijd, de subsidiëring van de kerkelijke opleidingen het HOI, en dergelijke.

Maar dat gesprek is ook van belang als het gaat om principiële kwesties als de scheiding van kerk en staat, het werkingsgebied van de anti-diskriminatie-wetgeving, het erkennen van gewetensbezwaren, de vermelding van de kerkelijke gezindte op de persoonskaarten. Vooral het verzet tegen de anti-diskriminatie-wetgeving heeft duidelijk gemaakt dat nogal wat konfessionele instellingen onder de invloed zijn geraakt van fundamentalistische stromingen (zoals de EO) die de scheiding van kerk en staat niet willen erkennen en die zich anti-humanistisch opstellen.

Het blijkt nu dat het CIO (waarin alle belangrijke christelijke en joodse kerkgenootschappen zitting hebben) al drie vergaderingen nodig heeft over de vraag om te besissen of er überhaupt wel met het HV gesproken mag worden!

Als op de eerstvolgende vergadering (op 5 maart a.s.) inderdaad besloten zou worden dat niet met het HV gesproken mag worden, is dat een zoveelste bewijs dat fundamentalistische en anti-humanistische stromingen steeds meer greep krijgen op kerkelijk Nederland.

Het is echter te hopen dat dat deel van de kerken dat met het HV wil streven naar een levensbeschouwelijk pluriforme democratie tegenspel kan bieden tegen het fundamentalistische streven de staat weer tot zedenmeester te maken.

Rob Tielman

„...GECITEERD..."

REAKTIES OP WAT HET HV ONDER DE LEDEN HEEFT

Stap in goede richting
Mijn komplimenten voor dit initiatief, eindelijk iets wat naar mijn idee een stap is in de goede richting. Het Verbond heeft zich teveel willen richten op wat binnen de kerken gebeurde. Mijn vraag is: Wat is het Verbond, een sociale beweging of een emancipatiebeweging? Sukses.

Meer mensbeelden dan mensen
Vind de humanisten die ik tegenkwam zo vreugdeloos. Heb de indruk dat velen met meer *mensbeelden* omgaan dan met mensen. Zo moralistisch ook. Meer levenszin, meer originaliteit, meer durf gevraagd. We moeten onze eigen marges niet teveel versmallen door bewoordingen die humanistisch lijken. Goed initiatief.

Etiketteren leidt tot koude douche
Velen treden toe met een vrij idealistisch beeld van het HV. Eenmaal lid blijken het ook gewone mensen te zijn; met de neiging om te etiketteren en in hokjes te stoppen: aktieve humanist, niet-aktieve humanist, linkse humanist, rechtse humanist. Vaak zal deze ontwikkeling werken als een koude douche en ontwaakt de vrees wederom in een kliek verzeild te zijn geraakt. En men stapt eruit. Volgens mij zijn de gemeenschappen erg belangrijk. Het HV is niet Utrecht, maar mijn omgeving.

Keurige, drammerige dames en heren
Mijn betrokkenheid bij het HV blijft beperkt tot de „Humanist" wat ik een prima blad vind, en het geven van HVO in de regio. Van een gemeenschap moet ik niets hebben. Ik word daar altijd een beetje akelig van. Van die keurige dames en heren met ethische doelstellingen en een beetje drammerig. Ook vaak vegetariër en geitenwollen sokken, klompen of sandalen. Je kunt ze zo uittekenen. Daar wil ik niet bij, dat stoot mij af. Het gekrakeel over wat het HV nu wel mag en wat niet doet, lijkt me bepaald geen goed doen aan het image van het HV.

Ik mis warmte
Wat ik mis is jonge mensen met frisse nieuwe ideeën, ik mis warmte. Dat straalt niet uit het HV als totaal. Meer, veel en veel meer aktiviteit in mijn omgeving. Warmte, medeleven, meevoelen, belangstelling voor het individu. En verder ben ik blij dat het HV tenminste bestaat.

Weg met Calimero-effect
He, he dat werd tijd: eindelijk eens een hand in eigen boezem. Twijfel als oriëntatie, ook voor het HV. En niet meer dat wat dreinerige gezeur en schijnheilige verontwaardiging van we doen het allemaal zo goed, waarom blijven we toch zo klein tegen die grote boze wereld. Weg met het Calimero-effekt: straks wordt het HV nog echt volwassen! Ophouden met die haarkloverijen, met dat gepeuter in de marge. Bloeien gaat ook van binnenuit.

GEEF OOK UW MENING OVER HET REILEN EN ZEILEN VAN HET VERBOND OP DE ACHTERPAGINA VAN DE VORIGE „HUMANIST". UW MENING IS WAARDEVOL!

Humanist

Redaktie en vormgeving:
Hes van Huizen
Humanist is een tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond
Oudkerkhof 11, Utrecht
Redaktieadres:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Telefoon: 030-318145.
Abonnementsprijs voor niet-leden f 25,— per jaar t.n.v. Humanistische Pers
postgiro 58, Utrecht.
Gedrukt op kringlooppapier bij Brouwer Offset bv, Utrecht.

GEZAMENLIJK NUMMER HV-UTRECHT EN HUMANITAS

Zojuist verscheen in Utrecht het ledenblad Humanikatie als een gezamenlijk nummer van HV en Humanitas. In dit nummer veel aandacht voor elkaars aktiviteiten; nieuwjaarsbijeenkomsten, gespreksgroepen, kernwapenproblematiek, geestelijke verzorging enz. Verder o.a. de volledige tekst van Thomasvaer en Pieternel, zoals opgevoerd op de gezamenlijke nieuwjaarsbijeenkomst in Utrecht. Een goed verzorgd blad met leuke tekeningen, koppen enz.
Het nummer betekent de start met gespreksgroepen over milieu, kernwapens, humanisme in de praktijk, „In de loop van je leven".
Kortom een leuk voorbeeld hoe het samen kan. Heeft u belangstelling voor een exemplaar? Dan kontakt opnemen met: Hans Schoonderwoerd, Treek 44, Utrecht (tel. 030 - 895358).

GEMEENSCHAPPEN

In deze periode houden veel gemeenschappen hun jaarlijkse **ledenvergaderingen.** Een belangrijke gelegenheid voor alle leden om invloed uit te oefenen op de gang van zaken in de gemeenschap. Let daarom goed op de aankondigingen in uw plaatselijke mededelingenblaadje, en toon uw betrokkenheid bij het plaatselijk gebeuren.
Over naar de openbare aktiviteiten van meer algemene aard:
Voor de gemeenschap **Amsterdam** zal op dinsdagavond 23 maart Rob Tielman, algemeen voorzitter van het Verbond, een inleiding houden over het onderwerp „**Ethiek en Politiek**". De bijeenkomst wordt gehouden in het gebouw van de Vrije Gemeente, Joh. Vermeerstraat 19 in Amsterdam, dat is tussen het Rijksmuseum en het Concertgebouw. Aanvang 20.00 uur.
Op zondag 14 maart om 14.30 uur organiseert de gemeenschap **Eindhoven** een bijeenkomst in het J. Pels Wooncentrum, Geestakker 46 te Eindhoven. De heer L. Vriendts zal dan spreken over „**Opvoeden met hoop op de toekomst**, een voorzichtig optimisme".
De gemeenschap **Groningen** houdt op donderdag 18 maart om 20.00 uur haar **jaarvergadering** in de Vorenkamp te Groningen.
In **Leeuwarden** komen op zondag 21 maart om 10.30 uur de heer en mevrouw Sijbrandy van het Voorlichtingscentrum voor Vrijwillige Euthanasie praten over het onderwerp „**Zelfdoding**". Plaats: het Oranje Hotel te Leeuwarden.
Eveneens op zondag 21 maart om 10.30 uur houdt de heer C. J. Coppens in het Humanistisch Centrum Provenierssingel 48 te **Rotterdam** een inleiding over „**Nationalisme-Racisme**".
De gemeenschap **Utrecht** start met een projekt **Dramatische Vorming:** op vier achtereenvolgende maandagavonden komen allerlei vormen aan de beurt, zoals toneel, cabaret, vrije expressie, rollenspel. De reeks begint op maandag 8 maart om 20.00 uur. Opgaven bij Frank de Groot, tel. 030-331187.
Wederom op zondag 21 maart om 10.30 uur organiseert de gemeenschap **Wageningen** een bijeenkomst in het UVV-huis, aan het Salverdaplein in Wageningen. Daar spreekt dan **Wil Gerards, geestelijk raadsman in de krijgsmacht,** over zijn werk.
En tot slot **Zuid-Limburg:** Op dinsdag 9 maart vindt de **jaarvergadering** plaats in de Schouwburg te Sittard, Wilhelminastraat. Aanvang 20.00 uur.

Jac van den Oort

Enige bovenwoningen vrij

In het Humanistische Centrum voor Ouderen Buijtenhaghe te Zoetermeer komen binnenkort enige bovenwoningen vrij. Deze woningen liggen op de eerste verdieping en hebben geen lift. Belangstellenden die 65 jaar of ouder zijn, kunnen schriftelijk informatie vragen bij: secretariaat Buijtenhaghe, Bergmanstrook 45, 2726 RR Zoetermeer.

TWEE ENGELSTALIGE BOEKEN OVER MILIEU EN TOEKOMST

THE GLOBAL 2000 REPORT TO THE PRESIDENT

The Global 2000 Report to the President is het resultaat van de opdracht van de president van de Verenigde Staten om na te gaan wat de vermoedelijke veranderingen zullen zijn in de wereldbevolking, de natuurlijke hulpbronnen en het milieu tegen het eind van deze eeuw. Dit ten behoeve van plannen op lange termijn. De opgestelde prognoses gelden wanneer het beleid in de tegenwoordige koers verder gaat. In de brief waarmee het verslag van de studie aan de president wordt aangeboden staat: ,,Onze konklusies (...) zijn verontrustend. Zij wijzen naar een omvang van de wereldproblemen in het jaar 2000 van alarmerende afmetingen. De spanningen betreffende milieu, hulpbronnen en bevolking worden intensiever en zullen in toenemende mate de kwaliteit van het leven op onze planeet bepalen. Deze spanningen zijn nu al ernstig genoeg en onthouden vele miljoenen de elementaire levensbehoeften, onderdak, gezondheid, banen of enige hoop op verbetering. Tezelfdertijd is het dragend vermogen van de aarde – het vermogen van biologische systemen als bron voor de menselijke behoeften – aan het afslijten. De trends die de Wereld-2000-studie weergeven suggereren sterk een voortschrijdende degradatie en verarming van het fundament der aardse hulpbronnen (...) Deze – landbouwgrond, viswateren, bossen, mineralen, energie, lucht en water – moeten worden behouden en beter beheerd. Veranderingen in het beleid zijn overal op de wereld nodig voordat de problemen nog erger worden en de uitzichten op doeltreffend optreden verminderen." *(Vertaling G.F.M.)*

Men moet dit boek beschouwen als een ernstige waarschuwing aan de politici: het gaat om het al of niet voortbestaan van de mensheid. ,,Het verslag geeft het meest volledige en samenhangende beeld ooit door de USA-regering gegeven. (...) Ingrijpende en vastberaden nieuwe initiatieven zijn nodig op de gehele wereld. Die moeten spoedig worden genomen."

Dit staat allemaal op de eerste bladzij van het boek, dat uit twee delen bestaat, waaraan vier aanhangsels zijn toegevoegd. Het eerste deel, slechts 47 blz., bevat de essentie van het boek. Het tweede, in vieren onderverdeeld, bevat de prognoses tot 2025 en het omvangrijke statistische materiaal waarop het berust. Het betreft de gehele wereld en is aan veel bronnen van een groot aantal instanties en medewerkers ontleend. Het is vervat in talrijke tabellen, grafieken en kaarten in kleur. De prognoses werden verkregen met behulp van zes komputermodellen, waarin de konkrete gegevens werden ingevoerd. Er is veel aandacht besteed aan de betrouwbaarheid van de modellen.

Tot slot een enkele persoonlijke opmerking. Dit boek zal ongetwijfeld weer het gesmaal over doemdenken doen oplaaien. Men moet echter wel bedenken dat de doem zich al duidelijk bezig is zich te voltrekken: de kloof tussen de rijke en arme wereld wordt groter, miljoenen mensen verhongeren, de wereld wordt voller, de zeeën worden vuiler, de meren zuurder, het tropische regenwoud kleiner, het aantal planten en dieren geringer, het koolzuurgehalte van de lucht hoger, de veiligheid door bewapening kleiner. Het gaat nu om snelle en drastische bestrijding van deze doem, sneller en drastischer dan in werkelijkheid gebeurt. Wat doet men aan de doem, dat is de vraag.

G. F. Makkink

The Global 2000 Report to the President. Entering the twenty-first century. Blue Angel Inc., july 1981. 860 p. f 39,50 (Verzenddienst Nederland, Etten Leur, giro 3160025).

De Stichting voor Milieu-edukatie heeft een katalogus samengesteld, waarin op een overzichtelijke manier een groot aantal audio-visuele produkties (in allerlei vormen: films, diaseries, video- en geluidsbanden, toneelstukken, tentoonstellingen) over de thema's energie en milieu staan vermeld. Ook is er een hoofdstuk waarin algemene en energie- en milieuproblemen van derde wereldlanden aan bod komen.
Van elke produktie is een korte beschrijving gemaakt, soms een recensie. Alle technische gegevens en voorwaarden voor huur staan vermeld. Ook is er een lijst van distributeurs in het boekje te vinden.

De katalogus kost *f* 5,– en kan besteld worden door *f* 7,25 (inklusief verzendkosten) te gireren op nr. 3180199 ten name van Stichting voor Milieu-edukatie te Utrecht, o.v.v. katalogus.

THE FUTURE IN OUR HANDS

Ieder lid van het HV heeft wel een boekje in huis over milieu, derde wereld-problematiek, nieuwe leefstijl of iets dergelijks. De markt wordt overstroomd met publicaties op die gebieden. Je krijgt het gevoel dat hoe minder er aan de oplossing van dergelijke problemen gedaan wordt, hoe meer boeken er over verschijnen. Met enige scepsis begon ik het boekje van Dammann te lezen. Toch slaagt de schrijver (een Noor) er in om in een vrij kort bestek – het boekje telt slechts 170 bladzijden – een indringend, persoonlijk appel op iedere lezer te doen om iets bij te dragen tot de oplossing van de grote problemen van onze tijd. Dammann's centrale thema is de direkte relatie die hij legt tussen het hoge konsumptieniveau van een deel van de wereld (Europa, N-Amerika en Australië) en de armoede van de zg. derde wereld.

In de eerste hoofdstukken toont hij aan op welke afschuwelijke wijze Europeanen de kulturen van Afrika, Amerika en gedeeltelijk ook Azië òf totaal hebben uitgewist (bv. de Indianenkulturen van Zuid, Midden en Noord Amerika) òf ernstig aangetast hebben (zoals o.a. de kulturen van Afrika als gevolg van de slavenhandel). De westerse hoge levensstandaard kon slechts bereikt worden dankzij een niets ontziende uitbuiting van niet-westerse landen zoals die sinds enkele eeuwen tot op heden aan de gang is. Ook maakt hij duidelijk dat een mogelijke wereldkatastrofe waarover wij zo vaak (en graag!) praten reeds een reële katastrofe is voor een groot deel van de mensheid dat ontzettend lijdt als gevolg van gebrek aan de allereerste levensbehoeften: genoeg voedsel, eenvoudige medische verzorging en onderdak.

Hij maakt verder duidelijk dat overbevolking niet de werkelijke schuldige is van de onderontwikkeling maar dat weer het gedrag van de hoog ontwikkelde gebieden onderontwikkeling in andere gebieden met zich meebrengt. In de daarop volgende hoofdstukken vraagt Dammann zich af of de ekonomische groei in onze landen werkelijk zo nodig is. Gaan we niet voorbij aan de werkelijke waarden in ons leven? Als konsumptie niet langer centraal staat dan komen er produktiemiddelen vrij om de armoede van die derde wereld effektief te bestrijden. Aan het eind van zijn boek geeft hij een lijst van voorwaarden die vervuld moeten worden om een werkelijke verandering teweeg te brengen. Deze punten betreffen een verandering van mentaliteit en een bezinning op de essentie van ieders eigen leven.

Hoe indringend het boek ook geschreven is, toch kwam voor mij het slot als een antiklimax. Het beroep op een to-

(vervolg op pagina 7)

DE MEEST ESSEN
EMANCIPATIE IS

BESTAAT ER ZOIETS ALS HU

Na jaren herinner ik mij van een boek over suggestie[1]) dat de schrijver op een voor mij bewonderenswaardige wijze streefde naar begripszuivering, begripsverheldering en begripsvorming. Van zijn eigenlijke onderwerp is mij globaal bijgebleven dat suggestie eerst dan effektief is, wanneer deze in een innerlijke zelf- of autosuggestie wordt omgezet. Met andere woorden: wat de ene mens de andere ook suggereert – en zelfs wat men zichzelf voorhoudt – het zal pas tot resultaten leiden als men zich de suggestie op een zodanige innerlijke wijze eigen maakt, dat het een zichzelf suggereren wordt.
Hieraan moet ik denken als ik iets over humanistische emancipatie op papier wil zetten naar aanleiding van diskussies in de HV-homowerkgroep. Mijn eerste gedachte is dan: humanistische emancipatie is pas dan emancipatie wanneer het zelfemancipatie of zelfbevrijding is. Wellicht een mooie uitspraak, maar ik ben mij er wel van bewust dat er in de praktijk weinig mee valt te beginnen. Vandaar dat ik in dit artikel een poging onderneem in te gaan op vragen zoals: wat is vrijheid, bevrijding, cq emancipatie en wat heeft het humanisme daarmee van doen?

VRIJHEID-ZELFBESTEMMING

Een blik in een woordenboek leert dat we te maken hebben met een tweeledig begrip: emanciperen en geëmancipeerd worden. Ook wordt er op allerlei wijze geschreven over ,,vrij": vrijstelling van vaderlijk gezag of voogdij; vrijmaking bijvoorbeeld van slaven e.d. Het vrijheidsbegrip speelt een grote rol, zo zelfs dat in bepaalde gevallen emancipatie synoniem is met bevrijding.
Zowel bij vrijheid als bij emancipatie speelt het onderscheid tussen binnen- en buitenwereld een belangrijke rol. In de buitenwereld wordt vrijheid wel omschreven als de afwezigheid van beperkingen en dwang. Zo'n omschrijving vraagt om een enkele kanttekening.

Vrijheid beperkt

Er zijn namelijk allerlei vrijheden die op natuurlijke wijze worden beperkt: mijn lichaamsbouw beperkt mijn bewegingsvrijheid; mijn geestelijke kapaciteiten zijn beperkt en leggen daardoor mijn denkvrijheid aan banden; mijn uitingsvermogen is ook niet onbeperkt en daardoor is mijn uitingsvrijheid niet ongelimiteerd. Nadere beschouwing levert echter op dat het niet zozeer mijn vrijheden als wel mijn mogelijkheden zijn, die beperkt worden door natuurlijke, maar ook door sociale, politieke en ekonomische omstandigheden. Ik moet echter wel vrij zijn om mij binnen deze (beperkte) mogelijkheden ongehinderd te kunnen bewegen. Met andere woorden: ik moet de keuzevrijheid hebben binnen de van nature beperkte mogelijkheden en wellicht kunnen in sommige gevallen ook de mogelijkheden nog wel wat worden uitgebreid.

Subjektieve vrijheid

Is het met de vrijheid in de buitenwereld – een min of meer objektieve vrijheid – nog betrekkelijk eenvoudig, veel gekompliceerder is het met vrijheid in de binnenwereld gesteld, de zg. subjektieve vrijheid. Het gaat hier om vrijheidsbeleving en beleving is een zeer persoonlijke zaak, die onder meer samenhangt met iemands aard en karakter. Hecht men veel waarde aan geborgenheid en warmte temidden van vertrouwde mensen, dan zal de sociale kontrole en de beperking van mogelijkheden, die dit ongetwijfeld met zich meebrengt, niet als vrijheidsbeperkend worden ervaren. Is iemand sterk gebonden aan het gevoel van materiële zekerheid, dan zullen geestelijke vrijheidsbeperkingen nauwelijks als zodanig worden beleefd, terwijl daarentegen een geestelijk onafhankelijke figuur, mindere materiële zekerheden niet als vrijheidsbeperkend zal ervaren. Kortom, onvrijheden in het persoonlijk vlak bestaan alleen voor zover zij als zodanig worden ervaren. Als iemand niet het gevoel heeft zelf te beschikken over zijn keuze uit mogelijkheden. In dit verband wordt vrijheid dan ook wel omschreven als het vermogen tot zelfbestemming. Het ,,zelf" is dan de persoon die op basis van eigen aanleg zich onder tal van invloeden heeft ontwikkeld tot wat hij nu is, met zijn interessen, inklusief zijn ethisch waarden- en normenpatroon.

Deze korte beschouwing over vrijheid kan het niet stellen zonder aandacht te schenken aan het vraagstuk van vrij-

Foto: Hes van Huizen

Kulturele minderheden in Nederland: moeten zij net zo worden als wij?

TIËLE VORM VAN ZELFBEVRIJDING

IANISTISCHE EMANCIPATIE?

heid en verantwoordelijkheid. In het algemeen zou ik willen stellen dat naargelang de individuele vrijheid groter wordt, de persoonlijke verantwoordelijkheid ook toeneemt. We gaan er dan vanuit dat het samenleven nog enigermate geordend moet verlopen en leefbaar moet zijn. ,,Voor velen zouden dan de lusten der verworven vrijheid weleens geringer kunnen blijken dan de lasten der vereiste zelfdiscipline en der verantwoordelijkheid", konstateert Ten Have[2]), aan wie veel van het voorgaande (en ook het navolgende) is ontleend.

EMANCIPATIE- ZELFBEVRIJDING

Het begrip vrijheid is dus bepaald niet eenduidig. En met het begrip emancipatie is het helaas al niet anders gesteld. In een beperkte betekenis is het nog wel te doen: men konstateert dat groepen op grond van reglementen, wetten en verordeningen ten achter zijn gesteld ten opzichte van anderen. Het ligt dan voor de hand dat wordt gestreefd naar de opheffing van die achterstelling: deze groep mensen wordt – soms op eigen aandrang en soms tegen wil en dank – geëmancipeerd. Een sprekend voorbeeld is de emancipatie van de Nederlandse Antillen. In het algemeen wil men in Nederland de Antillen bevrijden uit de al te hechte koninkrijksbanden, terwijl op een deel van de Antillen daar niet de geringste animo voor bestaat.

Geestelijk-kulturele ongelijkheid

Veel moeilijker wordt het als er sprake is van ongelijkheid in geestelijk-kultureel opzicht. In Nederland is op dit moment wellicht een van de meest gekompliceerde vraagstukken dat van de kulturele minderheden. Voor het grootste deel bestaand uit wat eertijds eufemistisch ,,gastarbeiders" werd genoemd maar sinds bekend is dat het merendeel niet voornemens is terug te keren naar hun geboorteland, ,,buitenlandse werknemers" genoemd. Dat emancipatie hier is geboden, zal niemand ontkennen. Maar hoe ver moet deze gaan? Via onderwijs en scholing kan en moet een groot deel van de intellektuele ontwikkelingsachterstand worden weggewerkt, opdat zij onder meer op de arbeidsmarkt gelijkwaardige partners van hun Nederlandse kollega's kunnen zijn.
Moeilijker ligt dit ten aanzien van kultureel-geestelijke vraagstukken. Emancipatie kan leiden tot volledige assimilatie en integratie: een minderheid heeft zich dan in die mate aangepast dat zij geheel opgaat in een bepaalde samenleving en daar hooguit enkele sporen nalaat. Een sprekend voorbeeld hiervan zijn de Nederlandse emigranten, met name in Canada, Australië en Nieuw Zeeland. Op een enkele uitzondering na zijn zij geheel geïntegreerd en geassimileerd in de nieuwe samenleving. Dit was mogelijk omdat er reeds veel gemeenschappelijks was: wetten, zeden en gewoonten waren van Europese oorsprong en de nieuwkomers kwamen bepaald niet in een volkomen vreemd geestelijk en kultureel klimaat.

Kulturele minderheden

Hoe anders is dit met de kulturele minderheden in Nederland. Ogenschijnlijk kan men stellen dat Nederland altijd een verzameling kulturele minderheden is geweest. Hoe groot echter de verschillen ook waren tussen diverse groepen in Nederland, hun overeenkomsten waren en zijn nog altijd vele malen groter. Dat kan niet gezegd worden van de groepen Turken, Marokkanen e.a. in de Nederlandse samenleving. Is volkomen assimilatie en integratie hier gewenst? Moeten zij net zo worden als wij? Of moeten wij onze samenleving zo open gooien en veranderen dat er plaats is voor hen met hun eigen kulturele en geestelijk-godsdienstige opvattingen? En hoever moet deze openheid dan gaan? Moet de Nederlandse samenleving een geheel andere opvatting over bijvoorbeeld de omgang met dieren (ritueel slachten); of geheel andere rechtsnormen (lijfstraffen en het verlies van lichaamsdelen bij wijze van straf) aksepteren? Moet worden aanvaard dat de vrouw vaak een zeer ondergeschikte positie inneemt? (Zoals bijvoorbeeld in het geval van een meisje, dat vanaf het moment dat ze menstrueert, zich niet meer zonder chaperonne in het openbaar mag vertonen en daardoor ernstig in haar ontplooiingsmogelijkheden wordt belemmerd. Wat doet het maatschappelijk werk als een hiertegen rebellerend meisje aan zijn zorgen wordt toevertrouwd?
Het zal duidelijk zijn dat er grenzen zijn voor een samenleving die zich openstelt voor andere kulturele en geestelijke opvattingen.

Persoonlijke emancipatie

Een geheel ander facet van emancipatie is de subjektieve of persoonlijke emancipatie. Het gaat dan om gevoelens van onvrijheid, veroorzaakt door banden die als knellend worden ervaren: het gezin, het milieu, zeden en gewoonten, godsdienstige opvattingen e.d. Het uitgangspunt is hier niet wat feitelijk vastgesteld kan worden, maar wat wordt gevoeld en beleefd als vrijheidsbelemmering. Wat de één ervaart als vrijheidsbelemmerend, als onvrij, zal de ander in het geheel niet als zodanig ervaren. Is een voorhoede desondanks van mening dat er sprake is van betutteling, knechting en onvrijheid, dan bestaat het natuurlijke verlangen mensen hiervan bewust te maken. Velen menen dit vormingsproces van bewustwording ook te moeten rangschikken onder het begrip emancipatie. Volgens mij is dat onjuist. Vorming heeft weliswaar emancipatorische waarde, maar feitelijk is er van emancipatie geen sprake. Er is hier pas echt sprake van emancipatie als mensen zich door vorming bewust zijn geworden van hun situatie en als gevolg gemotiveerd tot emancipatie.

Wederkerigheid

Tenslotte is er nog het aspekt van de wederkerigheid bij emancipatie, dat wil zeggen dat zij die zich emanciperen invloed uitoefenen op hun omgeving, die daardoor ook verandert. Als vrouwen emanciperen zal dat de rol van de man veranderen. Emanciperen homo-

(vervolg op pagina 7)

"Kritische humanisten" organiseren zich binnen het verbond

Enkele maanden geleden zijn een aantal mensen rond de tafel gaan zitten om te praten over de oprichting van een Beweging van kritische humanisten. Deze beweging wil pleiten voor een bezinning op humanistische beginselen en een toetsing van het beleid van het HV aan die beginselen. Deze kritische humanisten voelen zich erg aangesproken door de notitie „Groeien gaat van binnenuit" (zie het vorige nummer). Maar deze notitie houdt zich volgens deze kritische humanisten slechts „bezig met de opbouw en het funktioneren van het HV als organisatie. Niet aan de orde is een bezinning op de inhoud van het humanisme en de konsekwenties daarvan voor het beleid van het HV, hetgeen onze beweging beoogt."
Wie zijn deze kritische humanisten, wat beweegt hen, wat willen ze? In bijgaand verhaal presenteren zij zich voor het eerst met hun uitgangspunten. Waarschijnlijk zullen we nog wel meer van hen horen.

Uitgangspunten Beweging van kritische humanisten

1. De beweging van kritische humanisten streeft naar een Humanistisch Verbond dat, in de eerste plaats, op basis van humanistische beginselen ijvert voor humanisering van de samenleving en de realisering van humanistische waarden, en dat pas in de tweede plaats de belangen wil behartigen van humanisten en niet-godsdienstige buitenkerkelijken. Wij willen een H.V. dat zijn identiteit ontleent aan strijd voor bevrijding en emancipatie en tegen onrecht en onderdrukking en niet aan strijd tegen godsdienst en kerk.
2. De beweging van kritische humanisten zet zich in voor een H.V. dat op basis van humanistische beginselen (zie onder meer artikel 2 van de statuten) de juiste prioriteiten stelt. Dit houdt naar onze interpretatie in, dat veel aandacht en energie wordt besteed aan de strijd tegen bewapening, tegen de onderdrukking en armoede in de Derde Wereld, tegen de sociaal-ekonomische onrechtvaardigheden in Nederland, tegen de opgelegde rolverdeling tussen man en vrouw en tegen álle vormen van diskriminatie.
Het streven naar een groter aantal leden en meer overheidssubsidie voor diensten, opleidingen en instellingen van of verbonden met het H.V. is daarnaast van belang, maar eerdergenoemde prioriteiten mogen hieraan niet ondergeschikt worden gemaakt.
Ons uitgangspunt bij dit alles is, dat alle politieke problemen, ook de grootschalige, mede geestelijke problemen zijn.
3. De beweging van kritische humanisten konstateert – alhoewel met spijt – dat het merendeel van de leden van het H.V. behoort tot een bevoorrechte bevolkingsgroep („een intellektuele en kulturele elite"). De beweging van kritische humanisten wil, dat het H.V. uit de huidige samenstelling van het ledenbestand niet de konklusie trekt dat de humanistische levensovertuiging voor anderen te moeilijk zou zijn. Geestelijke vragen doen zich bij alle bevolkingsgroepen voor en zijn ook in de dagelijkse omgangstaal herkenbaar.
4. De beweging van kritische humanisten wil een H.V. dat duidelijk het karakter van een beweging heeft.
De doorstroming van informatie en initiatieven van top naar basis en omgekeerd dient te worden bevorderd. Zo willen wij ons ervoor inzetten dat in het H.V. initiatieven van onderen optimale kansen krijgen en dat belangrijke informatie niet aan de top of basis blijft hangen.
Een goede struktuur met duidelijke verantwoordelijkheden en bevoegdheden is van groot belang. Tegen verstarring moet daarbij echter worden gewaakt.
5. De beweging van kritische humanisten is een groep die binnen het H.V. beleidsveranderend wil werken.
6. De beweging van kritische humanisten erkent dat haar interpretatie van humanistische beginselen inhoudt dat haar bondgenoten ook te vinden zijn onder mensen met een andere levensovertuiging. Dit is geen vrijblijvende principe-uitspraak. Wij streven er naar dat het H.V. vanuit de genoemde uitgangspunten bondgenootschappen aangaat. Wij denken bijvoorbeeld aan de Basisbeweging van kritische groepen en gemeenten.
Wij zullen als Beweging van kritische humanisten ook zelf tot het leggen van kontakten met dergelijke groeperingen overgaan, indien wij dat van belang achten.
7. Ieder lid van het H.V. dat zich in dit uitgangspuntenstuk kan vinden, kan meedoen aan de Beweging van kritische humanisten.

Wat betekent het bovenstaande nu in konkreto? We nemen één aktueel voorbeeld, het Humanistisch Vredesberaad. Wij betreuren met de Verbondsraad dat het HV de anti-kernwapendemonstratie van 21 november 1981 niet steunde. Het Humanistisch Vredesberaad werd opgericht, omdat het HV toen verstek liet gaan. Het bestaan van het Vredesberaad houdt het gevaar in dat het HV van twee walletjes blijft eten. Bij belangrijke aktiviteiten tegen de kernbewapening zullen veel HV-leden denken: wij doen mee, kijk maar naar het Humanistisch Vredesberaad. Dat klopt dan niet, maar het lijkt wel zo. Aan de andere kant zal het HV-bestuur tegen een verontruste minderheid van HV-leden zeggen: wij organiseren niet mee, het Humanistisch Vredesberaad heeft een eigen verantwoordelijkheid. Het Humanistisch Vredesberaad is het HV niet. Dat klopt dan, maar het valt niet zo op. Zo wordt de eenheid van het HV gehandhaafd ten koste van de inhoud van het humanisme.
Wij roepen alle HV-leden op zich ervoor in te zetten dat het HV zijn verantwoordelijkheid inzake de kernwapenproblematiek in de toekomst beter zal waarmaken. Na zijn besluit de 21 november-demonstratie niet te steunen en na zijn besluit het Humanistisch Vredesberaad niet te financieren (via de HV-begroting voor 1982), achten wij het van belang dat het hoofdbestuur van het HV onder druk wordt gezet. Wij begrijpen dat het geld beperkt is, maar er zal alsnog ten minste een begin gemaakt moeten worden met financiering van het Humanistisch Vredesberaad door het HV. Even belangrijk is, dat het hoofdbestuur het Humanistisch Vredesberaad een officiële taak geeft in het voorbereiden van HV-standpunten en HV-akties inzake de kernbewapening.

Mensen die sympathie hebben voor de Beweging van Kritische Humanisten, kunnen schriftelijk reageren door te schrijven naar Beweging van Kritische Humanisten, Pasteurstraat 15, 3511 HW UTRECHT, giro 5241106, of telefonisch hun naam en adres doorgeven via nummer 030 - 321758 of 080 - 227006. Mensen die schriftelijk reageren of hun naam en adres doorgeven, zullen op niet al te lange termijn door ons benaderd worden.

Ondertekenaars:
Arthur Kok, Beatrix Droppert, Cherry Turèl, Frank Spoelstra, Klazien van Brandwijk-Wiltjer, Marcelle Prummel, Marianne Moussault, Marianne Wimmers, Nannie Verpalen, Nico Siewert, Peter Derkx, Rieky van Elk, Rob Buitenweg, Ron Klipstein, Sybilla Hofhuis, Sylvia Kok, Zier Baak.

VIERING TWEE-JARIG BESTAAN HV-CAFÉ

Sinds maart 1980 bestaat er een HV-café. Dit is een maandelijks terugkerend evenement, dat speciaal bedoeld is voor de HV-jongeren tot 35 jaar. Ze konden hiervoor elke eerste zaterdag van de maand terecht in een werfkelder aan de Nieuwe Gracht in Utrecht, maar sinds het Humanistisch Centrum aan het Oudkerkhof open is, houden wij het café in de grote zaal daar. Het café opent doorgaans om 16 of 17 uur, en gaat door tot ca. 2 uur 's nachts. Regelmatig wordt er een bepaald thema behandeld. In maart bestaat het HV-café twee jaar, en we willen deze verjaardag luister bijzetten met het optreden van de groep Scharluin uit Delft. We hopen zaterdag 6 maart met Scharluin in huis dan ook meer mensen dan ooit te verwelkomen.

(vervolg van pagina 5)

seksuelen, dan zullen de opvattingen over heteroseksualiteit zich wijzigen enz. Men kan deze ontwikkeling zelfs zover doortrekken dat, om met Wolfgang Lampert te spreken, emancipatie een specifieke verandering van maatschappelijke samenhangen betekent. Zo redenerend wordt emancipatie de panacee voor alle kwalen waaraan een samenleving mank gaat. Wellicht is dit zo, maar de vraag is dan wel of hier nog gesproken kan worden van een hanteerbaar begrip. Ik hou het liever op opheffing van achterstelling, en in de meest verfijnde vorm op zelfbevrijding.

HUMANISTISCHE EMANCIPATIE

Twee schrijvers van onverdacht humanistische huize hebben zich uitgesproken over humanisme en emancipatie. A. L. Constandse[3]) schrijft over een ,,toenemend" streven (...) naar geestelijke bevrijding." Tot een ,,humanistische strekking in deze begeerte tot emancipatie' rekent hij het oordelen op grond van redelijkheid en geweten, op objektieve ervaringen en de behoefte aan levensvreugde. Volgens J. P. van Praag[4]) vertegenwoordigt het humanisme ,,een geestelijk emancipatieproces, dat zich door de eeuwen heen en onder wisselende culturele omstandigheden heeft voltrokken."
Beide auteurs gaat het niet om sociale, kulturele, politieke of ekonomische emancipatie, maar om een geestelijke. Voor wat deze geestelijke emancipatie betreft, houd ik mij aan de omschrijving van geestelijk leven die Ten Have[5]) geeft: het denken van de mensen over eigen bestaan en bestemming en over leven en wereld in het algemeen, zich uitend in een levensovertuiging, een wereldbeschouwing, een godsdienstig geloof e.d.
Wanneer we binnen het kader van geestelijke emancipatie over humanistische emancipatie spreken, dan vereist dat wel enige precisering. Emancipatie staat dan voor: het vrij worden van knellende banden door de autonome mens hetgeen wil zeggen dat de mens zelfbepalend is. Dit in tegenstelling tot de heteronome mens, waar de ander bepaalt, bijvoorbeeld in een totalitaire staat; onder het onfeilbare kerkgezag om nog maar te zwijgen van een theonomie, waarin 's mensens bepaling zich pas kan voltooien in gods orde.
Toch is dit maar één zijde van de humanistische emancipatiemedaille, namelijk het zich bevrijden *van*.

Emancipatie is dynamisch proces

Banden kunnen zo knellend zijn dat men zich er van wil bevrijden zonder dat duidelijk voor ogen staat waartoe die bevrijding zal of kan leiden. In het emancipatie-proces kan het ook een wisselwerking van beide zijn: enerzijds de beleving van onvrijheid in de huidige situatie en anderzijds de bewustwording van eigen zelfstandigheid. Het zal er in elk geval altijd toe leiden dat men zich bevrijdt van wat als onvrij wordt ervaren of op zijn minst loslaat wat niet (meer) als ter zake doende wordt beleefd. Al naar gelang de voorgeschiedenis zal in humanistische zin van een min of meer volledige emancipatie gesproken kunnen worden als deze leidt tot een levensovertuiging en/of wereldbeschouwing, ook al is dit geen humanistische.
Duidelijk zal inmiddels zijn dat bij het ontwikkelen van een humanistische visie op emancipatie het niet gaat om een éénmalig – statisch – gebeuren, maar om een – dynamisch – proces, waarin een zeker menselijk streven naar vrijheid is te onderkennen, vrijheid op te vatten als zelfbepaling.

In navolging van Maslow's fundamentele behoeftentheorie ben ik geneigd zelfbevrijding te zien als de meest fundamentele emancipatie, waarbij de zich emanciperende mens daartoe gemotiveerd is zich niet alleen te bevrijden *van*, maar innerlijk ook komt *tot* zelfbepaling. Alle andere vormen van emancipatie en van emancipatorisch bezig-zijn rangschik ik onder voorbereidende aktiviteiten: deze scheppen de voorwaarden om te komen tot fundamentele emancipatie. Deze voorwaarden-scheppende emancipatie laat de humanist niet onberoerd omdat zij getoetst dient te worden aan wat Constandse al aangaf: aan normen en waarden. Het gaat daarbij uiteraard niet alleen om emancipatorische doeleinden, maar ook om de middelen en methoden die in het proces een rol spelen. Deze dienen de humanistische toets der kritiek te kunnen doorstaan.
Hoe belangrijk dit laatste is, blijkt wel als we bedenken dat deze fundamentele emancipatorische opvattingen wel degelijk van invloed zijn op ons praktisch handelen. Om het even of het gaat om maatschappelijke of geestelijke steun aan de medemens; de zorg om de ouder wordende mens; ontwikkelingssamenwerking met de derde wereldlanden; mensenrechten; vrede en veiligheid enz. Op al deze terreinen kunnen op zichzelf humanistisch gekleurde denkbeelden bestaan.

Er is pas werkelijk sprake van humanisme, van een levensovertuiging en een wereldbeschouwing indien de diverse opvattingen en denkbeelden een innerlijke samenhang vertonen, die in en door zichzelf genoeg is.

Chiel Verduijn

VOETNOTEN:
1. B. Stokvis: PSYCHOLOGIE DER SUGGESTIE EN AUTOSUGGESTIE Lochem 1947 (2e dr.)
2. T. T. ten Have: essays over vrijheid en over emancipatie in VORMING IN VRIJE TIJD Gron. 1974
3. A. L. Constandse: GESCHIEDENIS VAN HET HUMANISME IN NEDERLAND Den Haag 1980 (3e dr.)
4. J. P. van Praag: GRONDSLAGEN VAN HUMANISME Meppel-Amsterdam 1978
5. T. T. ten Have: toelichting op de termen ,,psychisch" en ,,geestelijk" in GROEI NAAR VOLWAARDIG MENS-ZIJN Gron. 1979

VERBOND OP RTV

radio

NA VIJVEN EN ZESSEN
elke dinsdag 18.30-19.00 uur op Hilversum 2

HOMOSEKSUALITEIT IN NEDERLAND
7 maart, 9.30–10.00 uur, Hilversum 2
Een programma naar aanleiding van het proefschrift van Rob Tielman. Een studie van een emancipatiebeweging. Samenstelling: Antoinette van Brink, met medewerking van Rina Spigt.

OPVOEDEN EN OPVOEDEN IS TWEE
Zondag 14 maart, 9.30–10.00 uur, Hilversum 2
Geef je als opvoeder je eigen normen en waarden aan het kind of leer je het juist zijn eigen keuzen te maken?
Eén van de vragen die aan de orde komen in OPVOEDEN EN OPVOEDEN IS TWEE.

televisie

VIJF MINUTEN BEDENKTIJD
elke zondagavond 20.40–20.45 uur op Nederland 2.

BIJEENKOMST WERKGROEP RELIGIEUS HUMANISME

Op zaterdag 27 februari houdt de werkgroep ,,religieus humanisme" een eerste bijeenkomst. Plaats: het Landelijk Humanistisch Centrum, Oudkerkhof 11, Utrecht. Aanvang: 14.00 uur. Voornaamste gespreksthema: ,,Wat is religieus humanisme?" Belangstellenden zijn welkom. Een ieder kan zijn eigen zienswijze inbrengen. Eventuele nadere informatie kunt u verkrijgen bij Kees Pieters, Dr. Schöyerstr. 11, 4205 KR Gorinchem, tel.: 01830-22669.

(vervolg van pagina 3)

tale mentaliteitsverandering doet utopisch aan. Bovendien wordt op de laatste bladzijde gevraagd om door middel van een briefkaart een beweging te steunen die de voorgestelde mentaliteitsveranderingen moet verbreiden.
Omdat het boek bondig geschreven is met duidelijke vraagstellingen lijkt het me bijzonder geschikt om gebruikt te worden als handleiding voor een kursus of diskussiegroep over toekomstproblematiek (bv. werkgroepen over het thema Leefbare Toekomst).

Hans van Hoeflaken

Erik Dammann – The Future in Our Hands (Pergamon Press 1979).

OPRICHTING TREFPUNT IS EEN FEIT

Enige verontrusten die eind vorig jaar het Humanistisch Verbond de rug toekeerden, zijn onlangs overgaan tot de oprichting van een eigen Verbondje: de stichting ,,Algemeen Humanistisch Trefpunt''. Hoewel bekend was dat deze verontruste humanisten de oprichting van zo'n trefpunt overwogen (zie de ,,Humanist'' van 20 december vorig jaar), is het bestuur van het Humanistisch Verbond toch zeer verwonderd over dit besluit. Overleg met deze verontrusten was nog volop gaande en men ging er van uit dat de uitkomst van dit overleg zou worden afgewacht. Men moest via de media kennis nemen van de oprichting.

Het statutaire doel van het Trefpunt wordt omschreven als ,,aan Nederlandse humanisten, ongeacht hun politieke inzichten, de mogelijkheid te bieden voor levensbeschouwelijk overleg en kontakt.'' Tot de oprichters behoren mevrouw Zoutendijk-Meijs, en de heren Mazure, Rutgers en Tromp. Voorzitter is J. F. Heemerik. De stichting is van plan publikaties uit te geven, diskussiebijeenkomsten te organiseren en werkgroepen te vormen. Omdat het Trefpunt de officiële vorm van een stichting heeft, kan men er geen lid van worden.

Algemeen voorzitter Rob Tielman deelde mee het te betreuren dat deze groep de laatste maanden systematisch heeft getracht een redelijke diskussie te ontlopen, waaruit zijns inziens blijkt dat de betrokkenen zelf wel aanvoelen hoe zwak zij staan in hun verwijten. ,,Juist zij die hun mond vol hadden over onverdraagzaamheid maken nu door hun gedrag duidelijk zèlf onverdraagzaam te zijn en bovendien onredelijk. De humanistische beweging is met dergelijke sektarisme niet gebaat'', aldus de HV-voorzitter, die bovendien meedeelde dat nieuwe liberale kandidaten voor hoofdbestuur en verbondsraad zullen worden voorgedragen.

Hes van Huizen

THEMA-WEEKEND: SPEL EN SPELTECHNIEKEN

Van 26 t/m 28 maart wordt er in de jeugdherberg te Elst een themaweekend ,,Spel en speltechnieken'' georganiseerd. Geen theoretische uiteenzetting over spelen, geen ,,mens erger je niet'' of ganzenbord. De bedoeling is veel meer om aktief vertrouwd te raken met hoe spelen anders kan en hoe er heel veel plezier aan te beleven valt. Het aksent zal liggen op alternatieve, informatieve en groepsbevorderende spelen. Deskundige begeleiding is aanwezig.
Het weekend begint vrijdagavond 26 maart om 20.00 uur en eindigt zondagmiddag 28 maart om 16.00 uur. Deelname is mogelijk voor maximaal 25 jongeren (tot ca. 35 jaar). Inlichtingen en **opgave** bij: Frits Puhl (tel. 075-21.10.95), of bij Hans Hartjes (tel. 020-84.74.14).
De deelnameprijs bedraagt *f* 65,– per persoon (all-in) en dient overgemaakt te worden op postgirorekening 197930 t.n.v. het Humanistisch Verbond Utrecht onder vermelding van ,,spelweekend''. Als de prijs een te groot obstakel vormt om mee te doen, dan kan eventueel een betalingsregeling worden getroffen. Deelname is pas definitief na ontvangst van de deelnamekosten.

IN APRIL ACHTSTE JONGERENWEEKEND

Op 23, 24 en 25 april zal te Doorwerth (bij Arnhem) het achtste jongerenweekend plaatsvinden. Deze keer hopen we met een geheel nieuwe aanpak voor zowel oud-weekendgangers als ,,nieuwelingen'' een inspirerend en (ont)spannend weekend gereed te hebben. Noteer de data alvast in je agenda. In de volgende ,,Humanist'' meer informatie en gelegenheid je op te geven.

7-daagse (gestalt-)training

Voordat Jos de Miranda over enkele maanden als raadsman bij de dienst Humanistische Geestelijke Verzorging in de krijgsmacht gaat werken, wil hij nog één keer belangstellenden in de gelegenheid stellen aan een dergelijke training mee te doen.
Datum: 7 t/m 14 mei. Kosten: *f* 650,– per persoon inkl. verblijfskosten en zeer goede (vegetarische) maaltijden. Aantal deelnemers: min. 8 max. 11 personen.
Voor verdere informatie en voor het maken van een afspraak voor een kennismakingsgesprek kan men *telefonisch* kontakt opnemen. Tel. 02510 - 4 36 36.

De vorige ,,humanist'' was bijna geheel gewijd aan de notitie ,,Groeien gaat van binnenuit'' van de projektgroep Groei. Op de achterpagina was er voor de lezer de mogelijkheid aan te geven hoe hij/zij de toekomst van het HV ziet, simpelweg door de achterpagina vol te schrijven, op te vouwen en op te sturen. Als u dat nog niet heeft gedaan: u kunt uw reaktie nog geven tot 15 april. U schrijft, wij lezen en leren. Ook kunt u met ons bellen. Daarvoor moet u 030 - 318145 bellen en de telefoniste laten weten wanneer voor u een geschikt tijdstip is. Op zeer korte termijn zal Ron Huijbregts vervolgens telefonisch kontakt met u opnemen. Ook hier geldt: graag kort en duidelijk.

EINDELIJK EEN DIREKTE MOGELIJKHEID OM RECHT VOOR DE RAAP, DIREKT UIT HET HART, VERS VAN DE LEVER UW MENING TE GEVEN OVER HET REILEN EN ZEILEN VAN HET VERBOND. NU, MAAR VOORAL IN DE TOEKOMST.

ORIËNTATIE